

ท่านผู้หญิงพัน บุนนาค ภริยาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ ผู้ที่เคยพูดเสียดสีรัชกาลที่ 5

ท่านผู้หญิงพัน บุนนาค ภาพถ่ายโดย John Thomson (ภาพจาก wellcomecollection.org)

**“ท่านผู้หญิงพัน บุนนาค” ภริยาขุนนางผู้ใหญ่ “ช่วง บุนนาค” สตรีที่เคยพูดเสียดสี รัชกาลที่ 5
ว่า “พ่อคุณ น่าสงสาร นี่พ่อจะอยู่ไปได้อีกสักเท่าไร?”**

ท่านผู้หญิงพัน บุนนาค เป็นธิดาของพระยาตรีอัศราชน (เมือง) กับนางบัว เกิดเมื่อ พ.ศ. 2364 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 2 และเป็นภริยาคนหนึ่งของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ หรือช่วง บุนนาค ขุนนางที่ทรงอำนาจที่สุดในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 จนอาจเรียกได้ว่า “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ” คือ “Kingmaker” ผู้สถาปนา และสนับสนุนให้ “เจ้าฟ้ามงกุฎ” และ “เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์” ได้ครองราชย์สมบัติ

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

หลังจากรัชกาลที่ 4 สวรรคต สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ขึ้นเป็นผู้สำเร็จราชการ ทำให้อำนาจของตระกูลบุนนาคยิ่งใหญ่คับฟ้าคับแผ่นดิน ในขณะที่ราชสำนัก และบรรดาเจ้านายถึงคราวตกต่ำ จากบันทึกของเจ้านายที่เป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ 4 ก็แสดงให้เห็นถึงคราวเสื่อมถอยของพระราชวงศ์ แต่เป็นคราวรุ่งโรจน์ของตระกูลบุนนาค ตัวอย่างเช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงบันทึกไว้ว่า “สพสมัยอัยยะชาติท้อ ถอยนิยมอำนาจราชการ บุนนาคคว่า” สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงบันทึกไว้ว่า “คนผู้เคยนับถือและฝากตัวก็จืดจางไป คนที่เราไม่เคยเกรงก็ต้องเกรง...สมัยที่พวกเรามาถึงเข้าบัดนั้น ซึ่งเป็นคราวที่พวกเจ้านายตกต่ำนี้กระไร” เช่นเดียวกับ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร ก็เป็นอีกสองพระองค์ที่กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ช่วง บุนนาค) ว่าเป็นคนที่น่าเกรงขาม และน่ากลัว “ถ้าเดินมาในที่ประชุม คนทั้งร้อยก็กลัวทั้งร้อย” เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ช่วง บุนนาค) เป็นสามเณรโตถึงเพียงนี้ ย่อมทำให้ท่านผู้หญิงพันเป็นสตรีที่มีอำนาจตามไปด้วย แต่อำนาจที่จะกล่าวถึงในที่นี้คือ “อำนาจวาจา” ที่ท่านผู้หญิงพันพูดเสียดสีรัชกาลที่ 5 ว่า “พ่อคุณ น่าสงสาร นี้พ่อจะอยู่ไปได้อีกสักเท่าไร?”

คำกล่าวของท่านผู้หญิงพันนี้เกิดขึ้นหลังจากที่รัชกาลที่ 4 เพิ่งสวรรคตได้ไม่นาน เรื่องนี้มีบันทึกในหลักฐานสองชิ้น คือ ใน “ความทรงจำ พระนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ” กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ และ “ประวัติต้นรัชกาลที่ 6” รัชกาลที่ 6 ทรงพระราชนิพนธ์ ซึ่งทั้งสองพระองค์บันทึกว่ารัชกาลที่ 5 เป็นผู้ตรัสเล่าให้ฟัง เริ่มที่พระนิพนธ์ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าถึงเหตุการณ์ข้างต้นนี้ว่า หลังจากที่รัชกาลที่ 4 สวรรคตในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2411 รัชกาลที่ 5 (ขณะนั้นมีพระชนมายุ 15 พรรษา) ทรงพระประชวรหนัก ทั้งยังทรงโศกเศร้าจากการที่พระราชบิดาสวรรคต ทำให้พระองค์ไม่สามารถจะเสด็จพระราชดำเนินได้ด้วยพระองค์เอง ต้องเสด็จขึ้นพระเก้าอี้หาม เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จผ่านไปในห้องพระฉนวนในพระอภิเนาวนิเวศน์ ซึ่งเป็นที่ที่บรรดาภรรยาข้าราชการน้อยใหญ่มาคอยเข้าเฝ้าอยู่นั้น ทรงได้ยินท่านผู้หญิงพันพูดขึ้นเมื่อเสด็จผ่านพอพันไปว่า “พ่อคุณนี่พอจะได้อยู่สักกี่วัน”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะพระชันษา 9 พรรษา
(ภาพจากหนังสือ “ประชุมภาพประวัติศาสตร์แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”
จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร)

ในขณะที่พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 ทรงเล่าถึงเรื่องนี้ว่า “ทูลกระหม่อมได้รับสั่งเกล้าให้ฉันฟังว่า เมื่อพระองค์ท่านกำลังบรรทมประชวรอยู่ในพระฉากในพระที่นั่งอมรินทรรณุนั้น, คุณหญิงพันเมียสมเด็จเจ้าพระยาได้เข้าไปยืนอยู่ทางบนพระเก้าอี้, แล้วแลพูดว่า. ‘พ่อคุณ น้าสงสาร นี่พ่อจะอยู่ไปได้อีกสักเท่าไร?’” รัชกาลที่ 6 ทรงเล่าต่อไปว่า หลังจากที่ท่านผู้หญิงพันถึงแก่กรรม รัชกาลที่ 5 เสด็จขึ้นไปบนเมรุ ทรงเคาะโกศแล้วตรัสว่า

“ยายพัน, แก่ได้เคยถามว่าฉันจะอยู่ไปได้อีกสักเท่าไร. วันนี้ฉันมาตอบแก่ว่าฉันอยู่มาได้นานพอที่จะมาในงานศพของแกแล้วละ, จะว่าอย่างไร?” อย่างไรก็ตาม กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าว่ารัชกาลที่ 5 ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงพันตามพระราชประสงค์ เพราะเมื่อมีการปลงศพท่านผู้หญิงพันนั้น รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสยุโรปเมื่อ พ.ศ. 2440 แม้ในหลักฐานทั้งสองชิ้นของรัชกาลที่ 6 กับกรมพระยาดำรงราชานุภาพ จะทรงเล่าต่างกันไปบ้างในบางจุด แต่สิ่งที่ทรงเล่าไว้ตรงกันก็คือ “อำนาจวาจา” ของท่านผู้หญิงพันที่เคยพูดเสียดสีรัชกาลที่ 5 “พ่อคุณนี่พ่อจะได้อยู่สักกี่วัน” “พ่อคุณ น้าสงสาร นี่พ่อจะอยู่ไปได้อีกสักเท่าไร?” ด้วยเพราะสถานะภรรยาของขุนนางที่ทรงอำนาจมากที่สุดในแผ่นดินสยาม คงทำให้ท่านผู้หญิงพัน บุณนาค ไม่ได้กลัวเกรงใครผู้ใด แม้แต่พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงพระเยาว์

เอกสารอ้างอิง

กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. (2567, 1 พฤษภาคม). *ท่านผู้หญิงพัน บุณนาค ภริยาสมเด็จช่วง ผู้ที่เคยพูดเสียดสีรัชกาลที่ 5*. ศิลปวัฒนธรรม. https://www.silpa-mag.com/history/article_131784